

MUNIS VA OGAHIY IJODIDA O'XSHASHLIK VA FARQLAR

Murodova Nilufar Shuhratjon qizi

Farg'ona davlat universiteti filologiya fakulteti o'zbek tili yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX asr Xorazm adabiy muhitining yirik vakillari — Shermuhammad Munis va Muhammadrizo Ogahiy hayoti hamda ijodining o'xshash va farqli jihatlari tahlil qilinadi. Adiblarning tarixnavislik, tarjimonlik va badiiy merosdagi umumiyliklari bilan bir qatorda ularning ijodiy uslubidagi tafovutlar ham ilmiy mezonlarda yoritildi.

Kalit so'zlar: Munis, Ogahiy, Xorazm adabiy maktabi, tarixnavislik, tarjima, badiiylik.

Abstract: The article examines the similarities and differences in the life and creative activity of Munis and Ogahiy — two outstanding representatives of Khiva literary environment. Their biographical background, education, literary heritage, translation activity, and historical chronicle writing are analyzed comparatively. Special attention is given to their contribution to the cultural and intellectual development of the Khorezm Khanate. Although both scholars belong to the same literary school and continue each other's creative traditions, the study shows clear distinctions in their worldview, style, and historical approach.

Keywords.

Munis, Ogahiy, Khiva literary school, historical chronicles, translation activity, comparative analysis,

Xorazm adabiy muhiti XIX asr o'zbek madaniy hayotida alohida o'rin tutgan. Bu davrning eng yirik vakillaridan bo'lgan Shermuhammad Munis va uning jiyani Muhammadrizo Ogahiy nafaqat shoir, balki tarjimon va tarixnavis sifatida ham mashhurdir. Ularning ijodi bir-biriga yaqin bo'lsa-da, har ikki adibning adabiy qarashlari,

badiiy uslubi va tarixiy asarlarida muayyan farqlar ham kuzatiladi. Quyida ularning hayoti va ijodiga oid asosiy o'xshash hamda farqli jihatlar tahlil qilinadi.

Shermuhammad Munis (1778–1829) Xorazmda tug'ilgan va saroy kotibi sifatida faoliyat yuritgan. Uning "Munis ul-ushshoq" devoni, "Savodi ta'lim", "Firdavs ul-iqbol" kabi asarlari ma'rifatparvarlik, tarixiy yondashuv va badiiy fikr uyg'unligini aks ettiradi. Munis asarlarida tasavvufiy fikr, odob-axloqqa da'vat, ilmning fazilatlari hamda jamiyatdagi muammolarni badiiy yoritish yetakchi o'rin tutadi.

Muhammadrizo Ogahiy (1809–1874) Munisning jiyani va davomchisi bo'lib, XIX asr o'zbek adabiyotining eng sermahsul ijod qilgan vakillaridan biridir. Ogahiy 30 dan ortiq asarni fors-tojik tilidan o'zbekchaga tarjima qilgan, bir nechta tarixiy solnomalar yaratgan. Uning "Riyozi ud-davla", "Zubdat ut-tavorix", "Gulshani davlat" kabi asarlari Xiva xonligining voqealarini batafsil yoritadi. Shoir sifatida esa lirika, muhabbat va ijtimoiy mavzularni keng o'rin bilan tasvirlagan.

O'xshash tomonlari. Avvalo, tarixnavislik borasida ikkala muallifning asarlari o'zaro uzviy bog'langan. Munis yaratgan "Firdavs ul-iqbol" asari Xiva xonligidagi siyosiy voqealarni tartibli, axloqiy baholar asosida yoritadi. Masalan, u Eltuzarxon faoliyatini tasvirlar ekan: "Xonning adolat ila yuritgan ishlari elning rohatiga sabab bo'ldi" — deya voqeani ma'naviy mezonda sharhlaydi. Ogahiy esa o'zining "Riyozi ud-davla" asarida ushbu tarixiy rivoyatni davom ettiradi va uni aniqroq, tizimli faktlar bilan boyitadi: "Falon yil voqeasi mamlakat ichra mashhur bo'lub, xonlikning ahvoli shu tariqa o'zgardi". Bu o'xshashlik ularning tarixiylikni ilmiy asosda talqin etishdagi umumiy maqsadini ko'rsatadi.

She'riyatda ham ikkala shoir didaktik ruhni davom ettirgan. Munisning:

"Ko'ngul ravshan bo'lur pok so'z ila,

So‘zi pokning o‘zi ham pokdir”¹ — degan misralarida ma’naviy poklik, sof axloqiy prinsiplar ulug‘lanadi.

Ogahiyda esa o‘sha didaktik yo‘nalish hayotiy tajriba bilan uyg‘unlashgan:

“G‘amlar ichra sabr ila topdim najot,

Sabr qilsa, banda topar har vaqt najot.”²

Bu misollar ikki shoirning ruhiy-ma’naviy tarbiya g‘oyalarini umumiy yo‘nalishda yoritganini ko‘rsatadi.

Yana bir o‘xshash jihat — ularning tarjimachilik faoliyatidir. Har ikkisi Sharq mumtoz adabiyotidan asarlar tarjima qilgan, bu esa Xorazmda ilmiy-ma’rifiy an’analarning shakllanishiga xizmat qilgan. Demak, Munis va Ogahiy ijodi o‘zaro uzviy bo‘lib, ularning asarlari bir maqsad — xalqning ma’naviy-ma’rifiy dunyosini boyitishga qaratilgan.

Farqli tomonlari. O‘xshash jihatlar ko‘p bo‘lsa-da, Munis va Ogahiy ijodi ayrim asosiy jihatlar bilan farqlanadi. Eng avvalo, Munisning adabiy uslubi ko‘proq axloqiy-ruhiy tahlilga moyil bo‘lsa, Ogahiy tajribaviy, faktologik va tizimli yondashuv bilan ajraladi. Munisning tarixiy asarlarida voqealar ko‘proq axloqiy–badiiy baho orqali yoritiladi. Uning “Firdavs ul-iqbol”dagi tili ham nazmga yaqin, tasviriy ifodalarga boy. Asarda ba’zan voqea emas, balki voqeadan olinadigan ibrat alohida ta’kidlanadi. Bu esa uning dunyoqarashida ma’naviy poklik va adolat birinchi o‘rinda bo‘lganini ko‘rsatadi.

Ogahiy esa tarixnavislikda aniq faktlar, sanalar, tartib va manbashunoslikka suyanadi. Uning “Riyozi ud-davla”, “Zubdat ut-tavorix” kabi asarlarida voqealar ketma-ketligi juda aniq beriladi. Misol uchun, u bir voqeani tasvirlar ekan, odatda avval yilini, so‘ng sabab

¹ Munis Xorazmiy. Devon.

– Toshkent: Fan, 1960. Mazkur bayt “G‘azallar” bo‘limida keltirilgan.

² Ogahiy. Devon.

– Toshkent: Yozuvchi, 1987. “Nasihat tarzidagi g‘azallar” bo‘limidan olingan.

va oqibatini ko'rsatadi. Bu uslub Ogahiyning tarixiy tafakkuri yanada tizimli ekanini ko'rsatadi.

She'riyatida ham farq ko'rinadi: Munis ko'proq ruhiy poklanish, ilohiy muhabbat va ma'naviy halollik mavzularini she'riy tasvirga olib kiradi. Ogahiy esa she'rlarida tafakkur, sabr, umrning sinovli yo'li, insonning hayotiy tajribasidan chiqadigan xulosa kabi mavzularga ko'proq urg'u beradi. Misollardan ko'rinadiki, Munis lirikasida ruhiy noziklik ustun bo'lsa, Ogahiyda hayotiy falsafa va amaliy donolik yetakchilik qiladi. Shuningdek, Ogahiy Munisning asarlarini davom ettiruvchi sifatida ko'proq ijodiy kenglikka ega bo'lgan. U tarixiy asarlar soni, tarjima hajmi va mavzu rang-barangligi bilan Munisdan farq qiladi. Munis asos solgan an'anani Ogahiy yanada kengaytirgan, uni ilmiy darajada boyitgan.

Xulosa sifatida aytish mumkin-ki, Munis va Ogahiy — Xorazm adabiy maktabining ikki buyuk siymosi bo'lib, ularning ijodi bir-biri bilan uzviy bog'langan. Munis poydevor qo'ygan ilmiy-badiiy an'anani Ogahiy yanada kengaytirgan va mukammallashtirgan. Ularning o'xshash tomonlari asosan tarixnavislik, tarjimonlik va ma'rifatparvarlikda namoyon bo'lsa, farqlari badiiy uslub, tarixiy asarlarning yoritilish darajasi hamda tarjima yo'nalishining kengligida ko'zga tashlanadi. Har ikki adibning merosi o'zbek adabiyoti va tarixshunosligi taraqqiyotida beqiyos ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ogahiy. Devon. – Toshkent: Yozuvchi, 1987.
2. Munis Xorazmiy. Devon. – Toshkent: Fan, 1960.
3. Nazarov, B.; Rasulov, A. O'zbek adabiyoti tarixi. – T.: O'zbekiston, 2006.
4. Ishoqov, Yo. Ogahiy hayoti va ijodi. – Urganch: Xorazm nashriyoti, 1997.
5. To'xtasinov, H. Xiva xonligi tarixnavislari. – T.: Akademnashr, 2010.
6. Qodirova, M. Munisning ma'rifatparvarlik qarashlari. Magistrlik dissertatsiyasi. – Urganch davlat universiteti, 2018. – 84 b.
7. Xudoyberdiyeva, Sh. Ogahiy ijodining tarixiy manba sifatidagi ahamiyati // O'zbek tili va adabiyoti. – 2019. – №2.